

БОБРОВА Т. А.,
аспірантка кафедри загальної теорії
права та держави
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.2>

ЮРИДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ СТВОРЕННЯ АКТІВ НЕГАТИВНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

У статті автором розглянуто юридичні технології створення актів «негативної правотворчості» відповідно до мети дослідження, а саме змістовні правила (законності, вмотивованості, обґрунтованості), структурні правила (вступна, описова, мотивувальна, резолютивна частини); правила логіки (закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього та закон достатньої підстави), мовленнєві правила, формальні (реквізитні) та процедурні правила.

Визначено, що формальні (реквізитні) правила мають значний вплив на юридичну силу документу, предмет регулювання та сферу його дії. Проаналізовано структурні правила, які передбачені законодавством та стосуються не тільки «негативних правотворців», але й суб'єктів звернення із конституційними скаргами та поданнями, задля уникнення повернень таких звернень через невідповідності вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України». Розглянуті правила логіки, що мають бути дотриманні органом конституційного контролю, адже результатом такого дотримання постає зрозумілий, аргументований, а тому і якісний акт «негативної правотворчості». Зазначається, що володіння мовленнєвими правилами є невід'ємною складовою якісного судового рішення та відображає професійність «негативного правотворця». Розкриті процедурні і змістовні правила, порушення яких може тягнути за собою дуже серйозні наслідки, зокрема критику міжнародної спільноти та недовіру до органу конституційної юрисдикції серед громадян.

Визначено, що підготовка і прийняття правових актів є творчим процесом, проте їх головна особливість полягає в тому, що маючи владний характер, вони завжди зачіпають інтереси суб'єктів права. Ось чому їх прийняття, як правило, формалізується у вигляді певної процедури. Акцентується увага на методологічних підходах, які можуть бути використанні суддею («негативним правотворцем») при розкритті сутті норми під час встановлення (не) конституційності та тлумаченні зокрема. Доводиться, що юридичні технології є невід'ємною складовою створення правових актів та є важливим інструментом при здійсненні «негативної правотворчості».

Ключові слова: юридичні технології, правовий акт, судові рішення, правотворчість органу конституційного контролю, негативна правотворчість.

Bobrova T. A. Legal technologies for creating acts of “negative law-making”

In the article, the author considered legal technologies of creating acts of «negative law-making» according to the purpose of the study, namely substantive rules (legality, motivation, validity), structural rules (introductory, descriptive, motivation, resolution parts); logic rules (law of identity, law of consistency, law of the excluded third and the law of sufficient grounds), speech rules, formal (requisite) and procedural rules.

It has been determined that formal (proprietary) rules have a significant impact on the legal force of the document, the subject of regulation and the scope of its application. The article analyses structural rules, which are provided by the legislation and concern not only «negative law-makers», but also subjects of constitutional complaints and appeals, in order to avoid the return of such appeals due to non-compliance with the requirements of the Law of Ukraine «About the Constitutional Court of Ukraine». The article considers rules of logic, which must be observed by the body of constitutional control, because the result of such compliance is clear, reasoned, and therefore qualitative act of «negative law-making». It is noted that the possession of speech rules is an integral component of a high-quality judicial decision and reflects the professionalism of the «negative law-maker». Procedural and substantive rules have been disclosed, the violation of which could have very serious consequences, in particular criticism of the international community and distrust of the institution of constitutional jurisdiction among citizens.

It has been determined that the preparation and adoption of legal acts is a creative process, but their main feature is that, being authoritative, they always affect the interests of subjects of law. That is why their acceptance is usually formalized through a certain procedure. Emphasis is placed on the methodological approaches that can be used by the judge («negative law-maker») in revealing the essence of the norm when establishing (not) constitutionality and interpretation in particular. It is proved that legal technologies are an integral component of creation of legal acts and an important tool in implementation of «negative law-making».

Key words: *legal technologies, legal act, judicial decision, law-making by the constitutional review body, negative law-making.*

Вступ. На сьогодні питання існування «негативної правотворчості» є досить дискусійним. Відповідно до актів «негативних правотворців» прикута значна увага з боку юридичної теорії та практики. Саме тому такі акти мають чітко відповідати загально визначеним стандартам як за суттю, так і за процедурою їх створення. Юридична технологія є невід'ємною складовою створення правових актів. Погоджуємось з Д. Г. Манько, який зазначає, що юридична технологія є сукупністю науково – обґрунтованої інформації (правил, способів, методів, концепцій та ін.) щодо використання юридичного інструментарію при створенні правових актів і здійсненні юридичної діяльності. Автор також відмічає, що особливу увагу слід приділяти змістовним, структурним логічним, мовленнєвим, формальним (реквізитним) та процедурним правилам [1, с. 179].

Комплексного дослідження юридичних технологій створення актів «негативної правотворчості» не проводилося. Основні положення з питань юридичних технологій та проблем відносно актів «негативної творчості» викладені у працях вітчизняних юристів В. В. Дудченко, А. А. Єзерова, Д. Г. Манько, О. О. Первомайського, О. В. Скрипнюка, О. О. Томкіної, С. В. Шевчука та ін.

Постановка завдання. Основна метою дослідження є розкриття юридичних технологій створення актів «негативної» правотворчості.

Результати дослідження. О. В. Скрипнюк, О. О. Томкіна зауважують, що слідуючи європейському курсу, незворотність якого закріплена на конституційному рівні, Україна має підтримувати стабільність інституту, який забезпечує верховенство права, на відповідному рівні з точки зору членства в ЄС. [2, с. 106]. Саме тому, при створенні судового акту Конституційний Суд України («негативний правотворець») має дотримуватись загальних правил, які висуваються до форми правових актів.

1. Правила, що регулюють зміст правового акта: законність, обґрунтованість та вмотивованість. Щодо законності: безумовно, що негативно – правотворчий орган стоїть на шляху впровадження конституційної законності і конституційного правопорядку. Законним є рішення, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм

процесуального права. Це впливає з Конституції України, а також закріплено у національному процесуальному законодавстві. В процесі розгляду справи, «негативний правотворець» розкриває конституційно-правовий зміст оскаржуваної норми. Тут важливим є не перейти межу від необхідного розкриття сутті норми закону до її офіційного тлумачення, адже таку діяльність «негативного правотворця» на сьогодні закон не передбачає.

Як правило, мотивувальна частина містить належну кількість аргументів КСУ з приводу (не) конституційного змісту законодавчої норми – правила. Саме належне обґрунтування (не) конституційності норми закону є головним завданням для осіб, які звертаються до «негативного правотворця», більше того, воно і буде покладене в основу судового рішення. Підготовка достатньо обґрунтованої конституційної скарги (подання), а згодом і акту «негативної правотворчості» вимагає якісної юридичної аргументації щодо неконституційності окремих норм закону від фахівців права. Оскільки подання конституційної скарги лише на тій підставі, що особа не згодна із застосуванням судом норм права є безперспективним і відповідно служить підставою для відмови у відкритті конституційного провадження і поверненні скарг. Так, лише за квітень 2021 року суб'єктам права на конституційні скарги повернуто 28 скарг, які за формою не відповідали вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України». Враховуючи вищевикладене, одним із змістовних правил, якому має відповідати судовий акт «негативного правотворця» – це обґрунтованість.

На право сторони на вмотивоване судове рішення звертає у своїй практиці Європейський суд з прав людини. Не можливо не погодитися також і з тим, що наявність у судовому рішенні мотивувальної частини ще не означає, що судове рішення є вмотивованим. Мотивуючі судове рішення, необхідно дати відповідь на кожен важливий і доречний аргумент сторони та вказати доводи, що лежать в основі рішення» [3, с. 46]. В цьому аспекті підготовка акту «негативної правотворчості» є досить кропіткою інтелектуальною працею, результатом якої має бути об'єктивна вмотивованість. Тут дуже важливо які методологічні підходи буде використовувати суддя. Поширеними підходами як при офіційному тлумаченні, так і при розкритті сутті норми під час встановлення (не) конституційності виступають, як правило: герменевтичний, діалектичний та компаративний. За допомогою цих підходів «негативний правотворець» аналізує та встановлює відповідні зв'язки між нормою, яка розглядається та Основним Законом і робить висновок стосовно (не) відповідності положень нормативно – правового акту Конституції України. Також слід додати, що при розробці таких актів неабияк доречними є звернення «негативних правотворців» до наукової спільноти, до осіб, які добре володіють методологічним інструментарієм, адже предметне обговорення (не) конституційності тих чи інших положень нормативно – правового акту як теоретиками, так і практиками сприяло б розробці «сильних» аргументів та тому, щоб мотивувальна частина була такою не тільки формально, але й сутнісно. Це є вкрай важливим, адже як підкреслює В. В. Дудченко, для досягнення реальної справедливості необхідно доповнювати формальні вимоги справедливості морально-етичними цінностями. Дух права має переважувати його букву. Зрозуміти право неможливо, не усвідомивши його цілей. Виходячи з цього, юрист має знати, яка система цінностей сучасного суспільства, і в межах цієї системи цінностей використовувати право для досягнення справедливості [4, с. 25 – 26]. Застосування ж телеологічного чи буквального підходів дозволяє отримати два принципово різних вирішення однієї і тієї самої проблеми. І цінність різних експертних думок полягає в тому, що вони дозволяють розкрити проблему з різних сторін. А суддям КСУ шляхом консенсусу знайти оптимальне її рішення [5].

2. Щодо структурних правил акту негативної правотворчості, слід зазначити, що вони передбачені законодавством. Окрім того, існує чітка визначеність щодо виду судового акту, а саме за результатами розгляду справ за конституційними поданнями та конституційними скаргами «негативний правотворець» ухвалює рішення. У вступній частині рішення «негативного правотворця» зазначаються: найменування рішення, дата і місце його ухвалення, номер; орган, який його ухвалив; склад суддів КСУ, які розглядали справу; перелік учасників конституційного провадження (ч. 1 ст. 89 ЗУ «Про Конституційний Суд України») [6]. Ва-

жається, що це достатньо вичерпний перелік інформації, яка мусить бути у вступній частині рішення, проте Суд може подати більше інформації, якщо бачить у цьому доцільність, щоб справа була належним чином викладена для сприйняття.

В описовій частині рішення зазначається ряд важливих даних, що логічно підводять до викладення його мотивувальної частини, а саме: вимоги конституційного подання або ж конституційної скарги; повна назва, дата ухвалення, порядковий номер акта, конституційність якого оспорується, назва органу або посадової особи, які ухвалили акт, що є предметом розгляду в Суді (ч. 2 ст. 89 ЗУ «Про Конституційний Суд України») [6].

При створенні мотивувальної частини акту негативної правотворчості Суд зазначає положення Конституції України, відповідно до яких обґрунтовує своє рішення (ч. 3 ст. 89 ЗУ «Про Конституційний Суд України») [6]. Мотивувальна частина є більш ніж аргументованою, оскільки містить у собі посилання не тільки на положення Конституції України, відповідно до яких Суд обґрунтовує своє рішення, але й на міжнародне та національне законодавство, практику ЄСПЛ та КСУ, а також на принцип верховенства права та його вимоги юридичної визначеності, пропорційності, домірності, непорушності права приватної власності на які неодноразово звертав увагу «негативний правотворець».

Резолютивна частина повинна мати вичерпні та чіткі зазначення акта (його окремих положень), що його Суд визнав неконституційним, – у справі щодо конституційності акта (його окремих положень); того, що рішення Суду є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено; джерела, в якому рішення Суду має бути опубліковано (це впливає із ч. 4 ст. 89 ЗУ «Про Конституційний Суд України») [6]. Більше того, Суд зазначає про дію акту «негативної правотворчості» у часі. Нагадаємо, що за загальним правилом, передбаченим Конституцією рішення «негативного правотворця» діють за принципом *ex nunc*, тобто правовий акт, визнаний неконституційним, втрачає чинність і не підлягає застосуванню з дня ухвалення відповідного рішення. Але існують і виключення, наприклад, у Рішенні КСУ (Другий Сенат) у справі № 3-261/2019(5915/19) за конституційною скаргою Одінцової О. А. щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 МК України від 21. 07. 2021 р. КСУ скористався своїм правом визначити певний момент у майбутньому, коли визнаний неконституційним акт втрачить чинність. В даному випадку положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення [7], тобто діє принцип *pro future*.

3. Щодо логічних правил створення актів «негативної правотворчості» слід зазначити, що вимоги основних законів логіки мають настільки важливе значення для судового пізнання, юридичної практики, дотримання законності, що вони спеціально закріплені у процесуальних законах і, отже, з вимог логічних перетворені на вимоги юридичні [8]. До основних законів формальної логіки відносять такі: закон тотожності, закон несуперечності, закон виключеного третього та закон достатньої підстави. Вони застосовуються в системній єдності. Їх дотримання сприяє створенню обґрунтованих рішень як «негативних» правотворців, так і усієї судової гілки влади.

Вимога закону тотожності полягає у тому, що в процесі міркування про якийсь предмет ми маємо мислити саме цей предмет і не підміняти його іншим предметом думки. Ще Аристотель зазначав: «...Справді – мати не одне значення – означає не мати жодного значення, якщо ж у слова немає (визначених) значень, тоді втрачена усіляка можливість розмірковувати один з одним, а насправді і з самим собою» [9]. Закон тотожності неабияк доречний при тлумаченні норми Конституційним Судом. Практикуючим юристам при написанні процесуальних документів, посилаючись на такі тлумачні положення варто використовувати точне судове визначення, і не замінювати ті чи інші слова синонімами або ж омонімами, чи більш того інтерпретувати те, що вже є об'єктивно зрозумілим, оскільки може бути повністю втрачено зміст, який було вкладено при тлумаченні «негативним правотворцем». Для того, щоб краще зрозуміти суть судового рішення, необхідно знайомитися не тільки з резолютивною частиною акту «негативної правотворчості», а спробувати з'ясувати особливі обста-

винами справи, знайомитися з мотивувальною частиною рішення, оскільки все це утворює загальний контекст міркувань і висловлювань «негативного правотворця».

Закон несуперечності полягає у тому, що не можуть бути одночасно істинними два протилежні судження щодо одного і того самого об'єкта, узяті в один і той самий час і в одному і тому самому відношенні. У цьому зв'язку варто згадати про окрему думку судді, що додається до відповідного акта Суду та без зволікання оприлюднюється на офіційному веб-сайті. Наявність суперечностей між позицією Суду і окремого судді може мати місце, але як відомо, загальнообов'язковістю наділене лише рішення КСУ, окрема думка ж не породжує юридичних наслідків. Окрім того, аналізуючи окремі думки відносно рішень «негативного правотворця» можна зробити висновок, що загалом судді погоджуються з резолютивною частиною, але зазначають зауваження та заперечення щодо концепції самого Рішення, правової аргументації, мотивації, тощо.

Закон несуперечності тісно пов'язаний із законом виключення третього. Цей закон доречно сформулювати так: «Два суперечні висловлювання не можуть бути водночас недостовірними, одне з них необхідно достовірне». А порушення цього закону полягатиме у ствердженні одночасної недостовірності двох суперечних висловлювань, наприклад показань свідків [10, с. 39]. Так, в актах «негативної» правотворчості має розв'язуватися питання за формою «або–або». Наприклад, розглядається питання: «норма А відповідає Конституції чи ні?». Можливі такі варіанти відповідей: 1 – норма А є конституційною; 2 – норма А є неконституційною.

Між першим і другим варіантом вірним є тільки один, обидва одночасно вірними чи хибними бути не можуть, і третього варіанта відповіді не дано. Тобто, Суд не в змозі ухвалити рішення без чіткої категоричної відповіді на запитання про те, чи є та чи інша норма конституційною чи ні. Точно так як суд загальної юрисдикції повинен визнати підсудного або винуватим або невинуватим, у розглядуваному кримінальному правопорушенні, третього бути не може.

Велике значення у судовому пізнанні надається закону достатньої підстави, який говорить: «Будь-яка думка визнається істинною, якщо вона одержала достатню підставу» [10, с. 39]. Така вимога взаємопов'язана зі змістовним правилом, а саме принципом аргументованості та вмотивованості акту «негативної правотворчості», яке процесуально закріплене і про що згадувалось вище. Слушним є і те, що «основна помилка» – трапляється тоді, коли у підставу закладається хиба, адже виходячи з хиби, можна «довести» що завгодно, у тому числі і, наприклад, помилкову оцінку економічної ситуації в країні або несправедливий вирок суду. Задля уникнення теоретичних помилок і практичних негараздів, недостовірності чи омани логіка й забороняє посилатися на хибу [10, с. 40]. Для того, щоб уникали хибні посилання звертаємо увагу на загальновизнане твердження в Окремій думці судді О. Первомайського: «... будь-який конституційний суд, ухвалюючи рішення, не повинен мати на меті сподобатись виборцю, іншій пересічній особі, окремим політичним силам, насамперед тим, які отримали владу або органам публічної влади. Виконуючи контрмажоритарну функцію, органи конституційного контролю мають зважати, перш за все, на конституційні цінності, а не настрої суспільства та влади, внаслідок чого окремі рішення можуть суперечити волі більшості...» [11].

4. Мовленнєві правила. Автори посібника щодо написання судових рішень акцентують увагу на акуратності мовного викладу, яка є невід'ємною складовою якісного судового рішення і свідченням професійної майстерності судді та чистоті мови [3, с. 48, 108]. Орган конституційного контролю у своєму рішенні відмічає, що Основним Законом України закладено конституційні основи для використання української мови як мови судочинства та одночасно гарантовано рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди реалізують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян щодо використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють, відповідно до Конституції і законів України [12].

Акт «негативної правотворчості» має бути: категоричним та повністю знімати невідомість у питаннях конституційності положень нормативно – правових актів; скорочений

та спрощений, де це можливо і доцільно; дотриманий норм, встановлених у словниках і граматиках української мови та українському правописі. Такий документ повинен бути переконливим, вичерпним і зрозумілим для широкого загалу так, як доступність актів судової гілки влади є необхідним кроком для розвитку сучасної правової держави.

5. Наявність формальних (реквізитних) правил має значний вплив на юридичну силу документу, предмет регулювання, сферу дії та надає йому офіційний характер. Основна їх частина зазначається у вступній частині рішення «негативного правотворця»: найменування рішення, дата і місце його ухвалення, номер; орган, який його ухвалив; склад суддів Конституційного Суду, які розглядали справу; перелік учасників конституційного провадження (ч. 1 ст. 89 ЗУ «Про Конституційний Суд України») [6]. Існують також реквізити, які розташовуються в кінці судового акта і також є атрибутом документу. До них відносять зокрема, повне найменування посади особи (осіб), яка підписала документ; – прізвище та ініціали посадової особи (осіб), яка підписала документ; – його (їх) особистий підпис (ставиться тільки на оригіналі правового документа).

6. Процедурні правила. При створенні актів «негативної правотворчості» має бути дотримана формально визначена процедура, починаючи з вірної форми звернення до «негативного правотворця» та закінчуючи закриттям конституційного провадження. Процедурний механізм визначено Законом України «Про Конституційний Суд України» та Регламентом Конституційного Суду України.

Проект акта Суду, підготовлений з урахуванням пропозицій та поправок (які надали судді, що беруть участь у справі) ставиться на голосування за основу (п. 10 § 53 Регламенту КСУ) [13]. Вже опрацьований проект акта Суду, у Секретаріаті, надається для ознайомлення суддям Конституційного Суду, та не раніше наступного дня справа вноситься на розгляд для ухвалення рішення. Голосування за рішення або висновок Суду проводиться поіменно шляхом опитування суддів Конституційного Суду (п. 11 § 53, п. 11 § 55 Регламенту КСУ) [13]. Рішення підписуються окремо суддями, які голосували за їх прийняття і які голосували проти. Суд після офіційного оприлюднення акта за результатами конституційного провадження може з власної ініціативи або за заявою учасника конституційного провадження, який брав участь у справі, усунути допущені у відповідному акті описки (неточності, редакційні або технічні огріхи, які не впливають на зміст акта) (п. 1 § 76 Регламенту КСУ) [13].

Висновки. Погоджуємось з А. Єзеровим, який стверджує, що функціональне призначення рішень КСУ про офіційне тлумачення Конституції та визнання конституційними (неконституційними) законів України – це юридичний засіб забезпечення їхнього правильного та однозначного розуміння і застосування, а отже – вагомий засіб забезпечення конституційної безпеки, оскільки в такий спосіб він впливає на правову систему загалом [14, с. 26].

Підготовка актів «негативної» правотворчості є творчим процесом. Проте їх головна особливість полягає в тому, що, маючи загальнообов'язковий характер, вони стосуються інтересів суб'єктів права. Саме тому «негативний правотворець» має дотримуватись юридичних технологій їх створення, адже доступність правових актів є необхідним кроком для розвитку сучасної правової держави.

Безумовно, творчому підходу до створення актів «негативної» правотворчості в практичній діяльності юриста сприяє знання нормативного матеріалу, теоретичних положень, судової практики, а також вміле використання юридичних технологій. Вищенаведені аспекти дослідження підкреслюють значимість використання юридичних технологій у процесі створення актів негативної правотворчості та потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності: монографія / Д. Г. Манько. – Одеса: Фенікс, 2019. – 320 с.
2. Skrypniuk, O.V., & Tomkina, O.O. Strengthening of the institutional capacity of the Constitutional Court of Ukraine in the conditions of modern society as a scientific and practical problem. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(4), 2021. – P. 104-112.

3. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. – К.: «Дрім Арт», 2013. – 224 с.
4. Дудченко В. В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дудченко В. В. – Одеса, 2007. – 35 с.
5. У Конституційному Суді України відбулося засідання круглого столу з доктринальних проблем розвитку конституційної юстиції в Україні. Сайт КСУ. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/u-konstytucijnomu-sudi-ukrayiny-vidbulosya-zasidannya-kruglogo-stolu-z-doktrynalnyh-problem> (дата звернення – 24.03.2022).
6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 24.03.2022).
7. Рішення Конституційного Суду України (Другий Сенат) у справі № 3-261/2019(5915/19) за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України від 21. 07. 2021 р. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/3968> (дата звернення – 12.11.2021).
8. Закони логіки висловлювань. URL : https://arm.naiu.kiev.ua/books/logika/lections/lecture4_4.html (дата звернення – 24.03.2022).
9. Закон тотожності. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 (дата звернення – 24.03.2022).
10. Бандурка О. М., Тягло О. В. Юридична логіка : підручник. 2-е вид., переробл. і доповн.– Х. : Золота миля, 2017. – 216 с.
11. Окрема думка судді Конституційного Суду України О. Первомайського у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nh01d710-21#Text> (дата звернення – 24.03.2022).
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України (справа про мову судочинства) від 22 квітня 2008 року № 8-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-08#Text> (дата звернення – 24.02.2022).
13. Постанова Конституційного Суду України «Про Регламент Конституційного Суду України» № 1-пс/2018 від 22 лютого 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#n891> (дата звернення – 24.03.2022).
14. Єзеров А. Застосування Конституції при здійсненні правосуддя: вихідні принципи /А. Єзеров // Слово національної школи суддів України, № 3 (32). – 2020. – С. 19 – 36.

